ELŻBIETA ŻMUDSKA

HUSZONÖT ÉVES A VARSÓI ZSIDÓ SZÍNHÁZ

A lengyel pártállam kultúrpolitikája mindig valamiféle kínos örökségként kezelte a varsói Zsidó Színházat. A tradíciók köteleztek, hozzányúlni nem lehetett, a színház hírneve és az alapító-igazgató, Ida Kamińska nemzetközi tekintélye megvédték az intézményt a „felsőbb körök" és az ideológusok támadásaitól. De arra azért vigyáztak a szellemi élet irányítói, hogy a sajtó ne foglalkozzon vele túl sokat. Különösen kellemetlenné vált a több ízben „nacionalistának" bélyegzett színház léte (érdekes, ugyanez a vád érte a Vahtangov vezette moszkvai Habimát is) akkor, amikor vezetője, a zseniális színésznő, Ida Kamińska - annak az Ester Rachel Kamińskának a lánya, akit a zsidó színház anyjának neveztek hazájában, s a nagyvilág történetesen egy nagyszerű szlovák filmből, Jan Kadar és Elmar Klos *Üzleta* korzónjából ismerhetett meg - emigrációba kényszerült.

Az egyes bemutatókról csak különféle ürügyekkel, például évfordulók kapcsán lehetett írni. Így volt ez a *Dybuk* 1973-as felújításával is, amelyről két évvel később, a színház fennállásának negyedszázados jubileuma alkalmából olvasható beszámoló a Teatr című folyóirat 1975. augusztusi számában. (Mellesleg az évforduló is sántít; Kamińska 1948-ban alapította a színházat, és 1949-ben már javában zajlottak az előadások.)

A cikkrészlet, amely tájékoztató leírásra vállalkozik csupán, nem pedig elemző bírálatra, a maga felszínességében is hű tükre a hetvenes évek Lengyelországának, annak a manipulált közhangulatnak, amely a dráma fogadtatását meghatározta. **(B. G.)**

A Dybuk, a zsidó drámairodalom legjelentősebb műveinek egyike, régóta szerepel az Állami Zsidó Színház műsorán. Az ötvenes években Awrom Morewski, később Chewel Buzgan - a Zsidó Színház első korszakának jelentős rendezői -, két esztendeje pedig Szymon Szurmiej színész-rendező állította színpadra An-Ski drámáját. A *Dybuk a* jiddis nyelvű irodalom azon darabjai közé tartozik, amelyek világkarriert futottak be. A húszas években a lengyel színpadokon is több ízben megjelent- ezekből különösen Karol Adwentowicz Szender-alakítását őrizte meg az emlékezet -, eljutott Európa számos színpadára, és bejárta Amerikát.

Szurmiej rendezése megőrizte Buzgan koncepciójának bizonyos elemeit. Elsősorban arra gondolok, hogy áthelyezi az eseményeket a szegényes imaházból egy Toledo gazdag zsidó szentélyeire emlékeztető, pompázatos zsinagógába. Gondolom, ugyanaz a mechanizmus működik itt, amely A *nappal teli* korsó [Perec Hirschbein (1880-1948) komédiája. A fordító] szegény zsidó parasztjait zsíros gazda-bábokká stilizálta. Az emlékezet mechanizmusa ez, amely idealizálni igyekszik a semmivé foszlott múltat. Olyannyira érthetőek e folyamat indítékai, hogy már-már komoly veszedelemre is figyelmeztetnek. A Zsidó Színház egyik feladata kétségtelenül „a nemzeti tudattal való azonosulás", „a zsidó nemzeti örökséggel való összhang és folyamatos együttélés" ápolása, amint ezt valaki kifejtette. A valóságelemek, a közös emlékek iránti hűség olyan nagy szerepet töltenek be itt, amilyen egyetlen más színházban sem tapasztalható.

Az eredeti írói szándéktól való eltérés, hogy tudniillik a rendező a zsidó Romeo és *Júlia,* Lea és Chanán drámáját a kis galíciai imaházból egy dúsgazdag zsinagógába helyezi át, nem rombol-ja le, csak egy más társadalmi réteg szintjére emeli a realitások hitelességét. Fredro A *bosszú*-ja juthat eszünkbe, amelyet a nemesi ranglétra legkülönbözőbb fokain szokás elhelyezni. Marian Stańczak tetszetős színpadképe tökéletesen tükrözi a darab kabbalisztikus-misztikus légkörét, ugyanerre törekszik a rendezés is. A kabbalisztika, a misztika, a költőiség a Dybukban a morális utalások kiemelését, közvetve pedig a zsidó társadalom védelmét szolgálja a filozófiai-vallási revizionizmussal szemben. Ugyanakkor An-Ski műve a legmélyebb, legáltalánosabb emberi értékekről szól.

Az emelkedett ritmusban előadott *Énekek* éneke-betét, a jó alakításokban bővelkedő előadás minden bizonnyal újabb számottevő esemény a dráma színpadi pályafutásának történetében. Szender szerepét, melynek az ősbemutató óta eltelt jó ötvennégy esztendő alatt komoly játékhagyományai alakultak ki, Herman Lercher játssza, kulturáltan, Leát a tehetséges Helena Wilda. Partnere Chanán szerepében Bernard Ford, aki minden tekintetben a szerep eszményi megtestesítőjének bizonyul. Aszrielt, a miropoli csodarabbit - a szerep állítólag Sztanyiszlavszkij sugallatára került a darabba - a rendező, Szymon Szurmiej alakítja...

Teatr, 1975. 8. szám

Fordította: Balogh Géza

KRZYSZTOF KOPKA

I T T É L T E K . . .

Először a Színpad mélye világosodik ki. A tüllhálóval bevont keretben egy zsidó temető - kirkut - részlete bontakozik ki. A sírkövek összevissza dőltek, régóta el nem takarított levelek borítják a sírokat, itt-ott lehull egy-egy töredezett mészkődarab. A sírokra fekete varjak telepedtek. Elhagyott temető ez, mint oly sok más zsidó temető Lengyelországban. A sírkövek ma már csak emlékműként emlékeztetnek arra a népre, mely itt élt, s melynek a halálát túlélték.

A sírtáblák mögül előbukkan A mesulah alakja. A mesulah a vándor, akinek a *Dybuk* cselekményében egyértelműen az a szerep jutott, hogy közvetítsen a holtak és az élők világa között...

A dybuk-legenda a vallási tilalmakon és az emberi törvényen diadalmaskodó szerelemről szól. De egyúttal freskó is a kelet-európai zsidóság hétköznapi életformájáról és szellemi kultúrájáról. A krakkói előadás fő mozgatója kétségkívül az a szándék volt, hogy jobban megismerhessük azt a zsidóságot, melynek évszázadokon át a közelében éltünk, s mégsem értettük meg. Ezt a gondolatot fejezi ki a szöveg költő-fordítója, Ernest Bryll, az előadás elé írt Prológusában:

Mit kéne tenni?

Talán elkezdeni nyugodtan és szerényen Tanulni. És tanítani az új generációkat. Ők itt éltek. Ez még mindig az ő földjük is. S a mi emlékezetünk az ő emlékezetük is.